

Over de zang van leeuweriken

Jules Philippona

Leeuweriken zijn vogels van open landschappen. Pätzold (1994) heeft het klaargespeeld van alle soorten leeuweriken op de wereld een beschrijving te geven. In het hoofdstuk 'Stimme' besteedt hij aandacht aan de geluiden. Bij een aantal soorten zijn die niet of nauwelijks bekend, maar gelukkig is van de meerderheid van de 82 leeuweriken het nodige te melden, natuurlijk vooral van de soorten die in Europa voorkomen. Veel leeuweriken zijn echte luchtzangers. De Veldleeuwerik en de Kalandarleeuwerik zingen voornamelijk in de vlucht, terwijl de Kuifleeuwerik en de Theklaleeuwerik de zangvlucht afwisselen met zang vanaf de grond of vanaf een kleine verhoging. De zangvlucht is typerend voor veel vogelsoorten van het open landschap. Piepers en veel soorten steltlopers zingen vaak tijdens de vlucht. Bij het inventariseren van enige heidevelden heb ik de afgelopen jaren gegevens verzameld over de zang van de Boomleeuwerik en de Veldleeuwerik. Ook in enige andere landen zijn waarnemingen gedaan, maar die worden in dit artikel nauwelijks gebruikt. Pätzold heeft in zijn boeken (1975, 1986, 1994) een aantal aspecten van de zang beschreven. Ook Cramp (1988) heeft er veel aandacht aan besteed.

Inleiding

De zang van Boom- en Veldleeuwerik vindt veel waardering en niet alleen van vogelliefhebbers. Verscheidene dichters hebben de leeuwerikzang (meestal wordt de soort niet vermeld) beschreven. Van Deel (1979) heeft gedichten opgenomen van Boutens, Gezelle, Hillenius en Verwey en zonder twijfel hebben ook anderen het lied van leeuweriken bezongen. In een boek over de duinen van Kennemerland noemt Roos (1995) de Boomleeuwerik 'De meesterzanger van het open duin' en dat is zeker een goede kwalificatie. Ook van veel andere soorten moet de zang heel mooi zijn. De beschrijvingen van Pätzold maken ons nieuwsgierig naar het lied van soorten in Afrika en Azië. Wat het eigen onderzoek betreft gaat het dus vooral om de Boom- en de Veldleeuwerik. Over de volgende onderwerpen zijn gegevens verzameld:

1. zang en weersomstandigheden;
2. de tijdsduur van de zang, vooral in de vlucht;
3. de verdeling van de zang over het etmaal en over het seizoen;
4. de zang vanaf de grond, uit een struik of boom of vanaf een andere verhoging.

De zangvlucht en het weer

Tijdens de waarnemingen zijn temperatuur, windkracht en windrichting bepaald. De gegevens over de wind werden altijd zonder instrumenten geschat. Het totaal aantal waarnemingen is redelijk groot. Toch hebben de uitkomsten slechts beperkte geldigheid, omdat vrijwel steeds werd geobserveerd bij gunstig weer, zelden bij regen (een enkele keer viel er motregen of een korte bui). Ook bij harde wind of storm is vrijwel nooit waargenomen. Bij de Boomleeuwerik gaat het om 100 waarnemingsdata. Op 80% van de dagen zong

de Boomleeuwerik bij windsterkten van 1 tot en met 4 Beaufort. Er waren verscheidene honderden exemplaren bij betrokken. Bij windstilte werd veel gezongen, namelijk op 15% van de data. Bij windkracht 5 of 6 was het percentage slechts 5. De gegevens over de Veldleeuwerik wijken van het hierboven gegeven beeld niet sterk af. Het betreft 98 data. Op 82 (= 84%) zongen de Veldleeuweriken bij windkracht 1-4. Bij windstilte werd op 5 data gezongen, bij windkracht 5-6 zijn 10 data genoteerd. Eenmaal zongen Veldleeuweriken bij windkracht 7. De windrichting is steeds vastgelegd. Voor beide soorten komt zuidwestenwind het meest voor, wind uit het noorden en het zuidoosten het minst. Aan de uitkomsten wordt verder geen waarde gehecht: Bepaalde windrichtingen komen nu eenmaal meer voor dan andere. Heeft gedrag tijdens de zangvlucht enige relatie tot de windkracht? Al spoedig rees het vermoeden dat een leeuwerik tijdens het zingen meer rondvliegt naarmate de wind zwakker is. Bij windstilte vliegt de zanger meestal flink rond, terwijl bij windkracht 4 of 5 de zingende vogel enigszins als een biddende Torenvalk stilstaat tegen de wind in. Later bleek het verband wel wat zwakker te zijn, omdat een zanger bij matige tot vrij krachtige wind soms behoorlijk beweeglijk bleek te zijn. Zonder twijfel een leuk onderwerp om in de toekomst nader uit te werken. Bij langdurige of zware regen zijn geen waarnemingen gedaan. Wel kwam het enige keren voor dat er af en toe een lichte bui viel of dat het motregende. Bij lichte regen kon zeven keer een Boomleeuwerik en vijf keer een Veldleeuwerik worden beluisterd. Op een dag met af en toe wat regen viel het op, dat beide soorten dan niet zongen.

De Kuifleeuwerik wisselt de zangvlucht af met zang vanaf de grond of vanaf een kleine verhoging.

Foto: Wim Smeets (archief).

De tijdsduur van de zang

Waarnemers geciteerd door Cramp (1988) vermelden voor de Boomleeuwerik gemiddelde zangtijden van 1½ en 2 minuten. Voor vogels die nog niet zijn gepaard, worden voor het begin van het seizoen langere zangvluchten opgegeven met extreme tijden van 70 en 94 minuten. Voor de Veldleeuwerik haalt Cramp gemiddelden aan tussen 2 en 2½ minuut. Maar zangtijden van 5 tot 20 minuten zijn ook bekend en de maxima zijn zelfs 57 en 68 minuten. De gemiddelde duur van de zangtijd is vooral voor de Veldleeuwerik korter dan te verwachten was. Ik heb in de periode 1995-2000 de tijdsduur een aantal keren met de secondewijzer of met een chronometer vastgelegd. De uitkomsten waren als volgt: Boomleeuwerik: Aantal controles was 42. De gemiddelde tijd was 7½ minuut. Lange tijden van 11 tot 31 minuten werden tienmaal vastgesteld. Twee keer wist een Boomleeuwerik niet van ophouden met als resultaten een zangperiode van respectievelijk 60 en 63 minuten. Het gemiddelde van de Boomleeuwerik is hoger dan dat in de literatuur. Veldleeuwerik: Aantal controles was 58. Het gemiddelde lag op 2,3 minuut. Vijfmaal zijn tijden gemeten tussen 5 en bijna 14 minuten. Extreem lange tijden

kon ik bij de Veldleeuwerik niet waarnemen. In een gebied met veel Veldleeuweriken maakt het soms de indruk dat de vogels veel langer zingen dan gemiddeld 2 minuten, maar dat komt doordat een aantal exemplaren tegelijk zingen, waardoor een eindeloze stroom van klanken ontstaat.

De zang in de loop van het seizoen en van het etmaal

Het voorkomen van Boom- en Veldleeuwerik werd het meest intensief bestudeerd op de Zilvensche Heide in de gemeente Apeldoorn. Beide soorten arriveren in de tweede helft van februari, althans in die tijd is de zang voor het eerst te horen. In maart neemt het aantal zangers snel toe en spoedig zijn beide soorten op volle sterkte aanwezig. De Boomleeuwerik zingt tot eind mei intensief, in juni neemt de zangintensiteit geleidelijk af, in juli is de Boomleeuwerik niet veel te horen. In juni zingt de Veldleeuwerik meer dan de Boomleeuwerik en tot ver in juli kan de zang doorgaan. Hoe is de zang van de twee leeuweriken over het etmaal verdeeld? Hustings (1985) schrijft dat beide de gehele dag hun zang kunnen laten horen. Van de Boomleeuwerik is bekend dat er in de nacht soms gezongen wordt, maar ik maakte

Soort	Perioden (wintertijd)	tot 11 uur	11-15 uur	vanaf 15 uur
BL	aantal keren	29	5	1
BL	aantal exemplaren	306	27	3
BL	gemiddeld	10,6	5,4	3
VL	aantal keren	29	5	1
VL	aantal exemplaren	435	26	3
VL	gemiddeld	15	5,2	3

Tabel 1: Zang van Boomleeuwerik (BL) en Veldleeuwerik (VL) op de Zilvensche Heide.

dat niet mee. De Veldleeuwerik daarentegen is zeker geen nachtzanger. Waarnemingen op de Zilverse Heide laten iets zien van de verdeling van de zang over de dag (tabel 1). De uitkomst wordt enigszins scheef getrokken omdat het gebied in de ochtend meer werd bezocht dan in de middag. Avondbezoek kwam helaas te weinig voor. Toch kunnen we wel aannemen dat zang in de ochtend het meest intensief is.

Zang vanaf de grond of verhoging

De Boomleeuwerik zingt regelmatig vanuit boom of struik. Zangvlucht en zang uit een boom volgen vaak onmiddellijk op elkaar. Volgens Cramp (1988) zingt de Veldleeuwerik regelmatig vanaf de grond of een verhoging. Zelf zag ik de soort éénmaal zittend op een pol struikhei langdurig zingen.

Zang van andere soorten leeuweriken

In Spanje en Israël werd kennisgemaakt met de zang van Kalander-, Kuif-, Thekla-, Kortteen- en Kleine Kortteenleeuwerik. Ik volsta hier met te constateren dat de Kalanderleeuwerik een fervente luchtzanger bleek te zijn, waarbij opviel dat de zang veel lijkt op die van de Veldleeuwerik. De Kalanderleeuwerik blijft vaak lang in de lucht, de vogels vliegen intensief rond en soms zijn er twee tot zes exemplaren dicht bij elkaar in zangvlucht bezig.

Samenvatting

1. De zangvlucht en het weer

De Boomleeuwerik zingt vooral bij windsterkte 1-4 en bij windstilte. Veel minder zang is er bij windkracht 5 of 6 en vrijwel niet bij nog sterkere wind. De Veldleeuwerik zingt ook het meest bij wind-

sterkten 1-4, minder dan de Boomleeuwerik bij windstilte, maar iets frequenter bij windkracht 5 of 6. Bij zwakke wind of bij windstilte vliegen beide soorten tijdens het zingen veel rond, terwijl ze bij windsterkte 5 of 6 vaak tegen de wind in 'staan' te zingen, al gaat dat zeker niet altijd op. Tijdens regen lijken beide leeuweriken weinig te zingen, maar het waarnemingsmateriaal geeft daarop onvoldoende kijk.

2. De tijdsduur van de zang

Gemiddeld werd voor de Boomleeuwerik de zangduur vastgesteld op 7½ minuut. Twee keer werd extreem lange zang vastgesteld: respectievelijk 60 en 63 minuten. De gemiddelde duur van de zangvlucht bij de Veldleeuwerik was 2,3 minuut en extreem lange zangvluchten werden niet waargenomen.

3. Zang in de loop van het seizoen en het etmaal

Beide soorten starten vaak vanaf eind februari met hun zang. De Boomleeuwerik zingt in juni al minder en stopt er meestal in juli mee. De Veldleeuwerik heeft een langer zangseizoen; is in juli regelmatig te horen. Zowel Boom- als Veldleeuwerik zingt zeer waarschijnlijk in de ochtend intensiever dan in de middag of in de avond, maar het aantal waarnemingen is op dit punt aan de lage kant.

4. Zang vanaf de grond of vanaf een verhoging

De Boomleeuwerik zingt vaak vanuit de top van een boom, ook wel vanaf een struik en een enkele keer zittend op de grond. De Veldleeuwerik is bijna uitsluitend luchtzanger.

■ Jules Philippona, Het Eiland 9, 7231 NV Warnsveld, (0575) 52 42 86.

LITERATUUR:

Cramp, Stanley (1988): The Birds of the Western Palearctic, Volume V. Oxford University Press, Oxford.

Deel, T. van (1979): De Vogel. Erven Thomas Rap Vijverhof, Baarn.

Hustings, M.F.H. et al (1985): Vogelinventarisatie. Pudoc Wageningen. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels.

Pätzold, Rudolf (1975): Die Feldlerche. Die Neue Brehm-Bücherei. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg-Lutherstadt.

Pätzold, Rudolf (1986): Heidelerche und Haubenlerche. Die Neue Brehm-Bücherei. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg-Lutherstadt.

Pätzold, Rudolf (1994): Die Lerchen der Welt. Die Neue Brehm-Bücherei. Bd. 617. Westarp Wissenschaften, Magdeburg.

Roos, Rolf (1995): Bewogen Kustlandschap. Duinen en polders van Noord-Kennemerland. Schuyt & Co, Haarlem.